

Slimme koppen maken van het Duitse Jena groeistad in krimpregio

Daar waar de groei onder druk komt te staan, proberen steden zich wanhopig te onderscheiden van hun burens. Opvallend vaak toveren marketeers vervolgens de kreet 'creatieve stad' uit de mouw. Van Leeuwarden tot Maastricht moet elke zichzelf respecterende stad faciliteiten scheppen voor 'de creatieve klasse', die nieuw elan aan de stad moet geven. Daarmee wordt vaak voorbijgegaan aan de geschiedenis en tradities van een stad. Wat trok de mensen in vroeger tijden naar een stad? In dat verleden ligt het goud voor de toekomst. Een stad die het goud uit het verleden goed weet te benutten is Jena in de voormalige Oost-Duitse deelstaat Thüringen. Uit haar wetenschappelijke wortels is een ideaal vestigingsklimaat gegroeid voor jonge, ondernemende wetenschappers. Daarmee is Jena een van de 'slimste steden' van Duitsland.

door **Letty Reimerink***

Uiterekend in deze stad, met 5,7 ingenieurs op elke honderd inwoners, is de burgemeester een theoloog. Albrecht Schröter presenteert zijn stad met gepaste trots en vertelt het geheim: "Jena kan op twee dingen bogen. Dat is enerzijds de zestiende-eeuwse universiteit, waar bekende Duitse dichters en denkers als Schiller en Hegel studeerden. Het tweede is het negentiende-eeuwse industriële verleden met baanbrekende ondernemers als Carl Zeiss en Otto Schott. Vanouds was er in Jena een nauwe samenwerking tussen de wetenschap en de industrie. Dat is een goede voedingsbodem gebleken. Inmiddels is Jena opgeklimmen tot plaats vijftien in de ranking van steden met de beste toekomstmogelijkheden en zelfs plaats twee in de lijst van plaatsen met de aantrekkelijkste carrièrekansen voor jongeren, pal na wereldstad München." Het succes van Jena is des te opmerkelijker als je bedenkt dat de deelstaat Thüringen tot de grootste krimpregio's van Duitsland en zelfs Europa hoort. Per week verliest Thüringen een dorp van tweehonderdvijftig inwoners, aldus Schröter. Tussen 2008 en 2030 zal het gebied, volgens Europese statistieken, maar liefst 20 procent van zijn inwoners verliezen.

Historisch goud

Wie Jena vanaf de snelweg ziet liggen, ziet vooral de DDR Plattenbau van de wijk Lobeda, ook wel gekescherend 'de enige bewoonde geluidswal in Duitsland' genoemd. Wie de moeite neemt de afslag te pakken, krijgt een heel ander beeld. Als Duitsland het land van de 'dichters en denkers' is, dan is Jena daarvan het centrum. Hier

versmelten oude en nieuwe tijden. Dat zie je al aan de gebouwen die getuige zijn van de hoogtepunten in de verschillende tijdvakken: de zestiende-eeuwse universiteit, de industriële jarendertigbouw, de glazen wolkenkrabber – pronkstuk uit de DDR-tijd – en de vermenging van nieuw- en oudbouw in het ooit zwaar gehavende centrum van de stad. Deze toch vrij onbekende stad in het dal van de rivier de Saale, heeft een enorme potentie. Jena geldt als een van de

'Het succes van Jena is opmerkelijk: de deelstaat Thüringen hoort tot de grootste krimpregio's van Europa'

slimste en jongste steden van Duitsland. Dat potentieel is niet toevallig ontstaan, maar bouwt voort op een rijk verleden. En dat heeft de stad uitstekend weten te benutten. De in 1558 opgerichte universiteit behoort tot de oudste van Duitsland. In de achttiende eeuw had de universiteit nauwe betrekkingen met de residentie in Weimar en met steun van Goethe, die destijds minister was, ontwikkelde Jena zich tot een belangrijk geestelijk

Hét symbool van Jena is de Jena Tower. De toren werd tussen 1969 en 1973 gebouwd door de bekende DDR-architect Hermann Henselmann. Het gebouw symboliseert een verrekijker en was oorspronkelijk bedoeld voor de Zeiss-fabriek, maar daarvoor bleek het gebouw helemaal niet geschikt.

centrum in Duitsland. Nog steeds heeft de universiteit een grote aantrekkingskracht. Maar liefst een kwart van de iets meer dan honderdduizend inwoners van Jena zijn studenten. Daarvan komt 80 procent uit de oude deelstaten in het westen van Duitsland.

Stad van Carl Zeiss

In de negentiende eeuw kwam daar de naam van Carl Zeiss bij, die nog steeds wereldwijd bekend is vanwege zijn lenzen voor camera's, microscopen; vergeet ook het planetarium niet. In 1846 richtte Carl Zeiss een werkplaats op voor mechanische en optische instrumenten. Vanaf 1866 werkte hij nauw samen met de natuurkundige Ernst Abbe en later ook met de chemicus Otto Schott. Deze laatste is bekend geworden als producent van (optisch) glas. Gedrieën zijn ze verantwoordelijk voor de productie van hoogwaardige microscopen.

'Jena wil niet in een varkenscyclus terecht komen en ten onder gaan aan het eigen succes'

Rond 1870 had iedere tweede inwoner van Jena wel iets met de familie Zeiss van doen. Het was veruit de belangrijkste werkgever in het gebied. Carl Zeiss stierf in 1888, maar het bedrijf en de naam bleven bestaan.

Na de Tweede Wereldoorlog was Jena korte tijd bezet door de Amerikanen. Deze zagen meteen de waarde van het bedrijf en zorgden ervoor dat de bedrijfsleiding van de firma Zeiss, inclusief alle patenten, werd overgebracht naar West-Duitsland, waar een nieuw hoofdkantoor werd opgericht. Ook in Jena bleef de naam Zeiss gehandhaafd. Het bedrijf werd onteigend en omgevormd tot een zogenaamde VEB (Volkseigener Betrieb).

Na de val van de muur ging het in Jena in eerste instantie niet anders dan in andere Oost-Duitse steden. De industrie werd ontmanteld, want ze kon onvoldoende concurreren met het Westen. Het hoofdkantoor van Carl Zeiss bleef ook na 1989 in het Westen en in de fabriek in Jena werden vijftienduizend mensen in een massaontslag naar huis gestuurd. De kennis bleef echter behouden en uit het oude bedrijf ontstonden, met behulp van financiering van de Treuhand (die verantwoordelijk was voor het saneren van de Oost-Duitse industrieën), vele kleinere bedrijven die zich gingen specialiseren. Een van hen is het alom bekende Jenoptik.

Het gras besproeien

In de afgelopen twintig jaar heeft Jena zich ontwikkeld tot een belangrijke vestigingsplaats voor bedrijven in onder meer optische technologie, biotechnologie, precisietechniek, software en e-commerce. Er is een vruchtbare samenwerking tussen de universiteit en het bedrijfsleven gegroeid. Onder het motto *where life science meets physics* is hier een internationaal onderzoeksklimaat ontstaan, met ongeveer drieëndertighonderd wetenschappers die in Jena onderzoek doen. Tal van jonge bedrijven brengen deze kennis succesvol op de markt; 45 procent van de omzet is te danken aan de export. Maar liefst 23 bedrijven behoren in hun branche tot >>

De markt in Jena: nieuw en oud gaan probleemloos samen.

de wereldtop. De stad maakt op een heel luchtige en toegankelijke manier handig reclame met bijzondere uitvindingen die in Jena zijn gedaan. De naam Zeiss speelt in die marketing nog steeds een belangrijke rol. Burgemeester Albrecht Schröter profiteert daarvan als hij op buitenlandreis is, zoals onlangs in China. "Als ik zeg dat ik uit Jena kom, dan gaat er meestal geen belletje rinkelen, evenmin als ik zeg dat Jena in Thüringen ligt. Maar als ik 'Carl Zeiss' zeg, dan weet iedereen, ook in China, meteen waar ik het over heb."

Het succes van Jena is af te lezen aan de bevolkingscijfers. Zo is een derde van de inwoners jonger dan 27 jaar. Maar liefst 25 procent van de bevolking heeft een diploma van een hogeschool of universiteit (het Duitse gemiddelde ligt op 8 procent). Dat al die knappe koppen ook succesvol zijn, blijkt uit het aantal patenten dat wordt aangevraagd. Jena heeft per tienduizend inwoners maar liefst tweehonderd patenten (het Duitse gemiddelde ligt bij zestig). De stad koestert haar jonge, hoogopgeleide bevolking. Daarom is onder meer Jena Wirtschaft opgericht, een instelling die jonge *start-ups* op allerlei manieren ondersteunt en onderzoek en ondernemerschap bij elkaar brengt. Op het oude fabrieksterrein van Zeiss is een campus gevestigd waar de kruisbestuiving tussen jonge onderzoekers en ondernemers kan plaatsvinden.

Kwetsbare groei

De belangrijkste uitdaging voor de stad is om de economie blijvend te stimuleren. Schröter: "Als we economisch gezond willen blijven, hebben we jaarlijks een instroom van ongeveer duizend mensen nodig. Een van de strategieën is dat we inzetten op de grote toestroom van studenten uit andere deelstaten. We willen graag dat ze zich hier ook inschrijven, want pas dan tellen ze ook mee in de cijfers. Vervolgens is het zaak de studenten ook na hun afstuderen vast te houden."

De grootste bedreiging voor het economisch succes is een toekomstig

gebrek aan vakmensen. Daarom doet de stad er alles aan de knappe koppen ook op termijn aan zich te binden. Er wordt fors geïnvesteerd in een aantrekkelijk leefklimaat met goede woningen, scholen en kinderopvang. Waar andere Oost-Duitse steden kampen met leegstand in de oude DDR Plattenbau-wijken, kent de wijk Lobeda in Jena een leegstand van minder dan één procent. Er is veel geïnvesteerd in de groene omgeving van de woning, maar de woningen zelf zijn bewust niet helemaal kapot gesaneerd om ze ook betaalbaar te houden. Veel studenten beginnen hier hun wooncarrière. De keerzijde van het succes is dat de druk op de woningmarkt steeds groter wordt. Jena wordt wel 'het München van het oosten genoemd' en dat weerspiegelt zich ook in de huurprijzen. Ook hier zijn na de Wende veel woningen gesloopt, omdat men uitging van een krimpscenario. Pas in 2006/2007 werd de positieve ontwikkeling van Jena zichtbaar en toen is men ook snel gestopt met het slopen van woningen. Voor de gewenste gezonde groei, zijn echter vijftienhonderd woningen per jaar nodig, maar ruimte is schaars en ook hier kampt men met slinkende overheidspotjes.

Het goedkopere ommeland zou hier nog weleens van veel waarde kunnen zijn. Jena werkt niet voor niets op allerlei gebieden intensief samen met de buursteden Weimar en Erfurt. Gezamenlijk hebben ze een breed palet te bieden als het gaat om een goed vestigingsklimaat, culturele voorzieningen en een prettige woonomgeving. Burgemeester Schröter wil koste wat het kost voorkomen dat Jena in een varkenscyclus terechtkomt en ten onder gaat aan het eigen succes. Maar misschien heeft Thüringen, juist omdat het uit een achterstandspositie komt, wat dat betreft wel een betere positie dan grote concurrent München. ◀◀

**Letty Reimerink is publicist en adviseur in de volkshuisvesting op het snijvlak van strategie, communicatie en organisatie. Ze woont in Amsterdam en Berlijn.*